

— a real achievement for any scholar (even with the aid of an editor) writing in a foreign language. Though Krabbendam pays conspicuous attention to Bok's Dutch roots and his later presidency of the Netherland-America Foundation, *The model man* does not really focus on issues of ethnicity and immigration, if only because Bok himself was so set on his own Americanization as to make such a focus difficult to maintain. Similarly, readers hoping for gender analysis of the *Ladies' home journal* and its female readership will find some, but not much. Rather, the book's chief historiographical significance is to describe and analyze the life-world of a man who embodied and articulated American middle-class sensibilities in an era of profound social transformation. And in this respect, *The model man* offers a model account of a prominent American at the beginning of the last century.

James Kennedy

H. van Dijk, *In het liefdeleven ligt gansch het leven. 'Het beeld van de vrouw in het Nederlands realistisch proza, 1885-1930* (Dissertatie Groningen 2001; Assen: Van Gorcum, 2001, 384 blz., €44,70, ISBN 90 232 3752 8).

'Al die vrouwen, wien zich nooit een man in zijn volle wezen openbaarde, die nooit de hoogste gelukzaligheid des levens genoten en nooit de verrukking van het moederschap ondervonden, komen mij voor als personen, die steeds buiten muren wandelen, die haar zelve onzichtbaar blijven en haar het gezicht beletten op uitgestrekte terreinen, waarop de mensheid worstelt en zich roert.' Met dit citaat illustreert de Duitse arts Anna Fischer-Dückelmann in haar boek *Het seksueele leven der vrouw: een physiologisch-maatschappelijke studie met geneeskundige en hygiënische wenken* uit 1901 de sociaal-ideologische sfeer waarin non-fictie en fictie rond de eeuwwisseling werd geschreven. Haar publicatie is verder karakteristiek voor een verandering in dit verband: de aard van het onderwerp en de sekse van de auteur wijzen erop dat de sociale positie van de vrouw rond de eeuwwisseling op de discussieagenda van tenminste een deel van de Nederlandse samenleving is komen te staan. Inhoudelijk valt op dat Fischer-Dückelmann buitengemeen veel belang hecht aan 'de natuur', maar anders dan veel negentiende-eeuwse auteurs gebruikt ze het begrip om de gelijkwaardigheid van vrouwen en mannen te bewijzen. Een vrouw zit fysiologisch net zo gecompliceerd in elkaar als een man, zo betoogt Fischer-Dückelmann, dus is zij niet inferieur aan hem. Man en vrouw hebben wel een volstrekt andere beleving van seksualiteit, en ook dat ligt aan 'de natuur'. In tegenstelling tot mannen beseffen vrouwen namelijk dat seksualiteit slechts een middel tot het hogere doel van voortplanting is en dat liefde prevaleert boven seks.

Het betrekken van actuele maatschappelijke en levensbeschouwelijke kwesties, het voortdurend refereren aan 'de natuur' en het belang van geestelijke en lichamelijke gezondheid zijn kenmerken van de Nederlandse fictie geschreven in de periode 1885-1930, aldus Harold van Dijk in zijn in 2001 verschenen proefschrift *In het liefdeleven ligt gansch het leven. 'Het beeld van de vrouw in het Nederlands realistisch proza*. De term realisme staat voor een stijkenmerk: het vermogen van de auteur of verteller om adequaat de werkelijkheid weer te geven. Daarnaast verwijst het naar een literaire stroming. Rond 1885 laat in de Nederlandse letterkunde het naturalisme van zich horen, een literatuurstroming die enigszins gewijzigd als realisme tot in de jaren dertig van de vorige eeuw invloedrijk blijft. De Nederlandse literaire stroming van het realisme is verwant aan de Europese variant en deelt er een aantal karakteristieken mee. Met het doel de sociale werkelijkheid weer te geven, staan in deze stroming uiterlijke gebeur-

tenissen centraal. Interactie tussen personages onderling en tussen personages en omgeving moeten die werkelijkheid tot leven wekken. Behept met het postmoderne gedachtegoed lijkt een door het realisme bevangen schrijver zich een onmogelijke taak te stellen. Contemporaine afnemers van het proza waren echter tevreden, omdat het, zoals Van Dijk uitlegt, niet om de kenbaarheid van de werkelijkheid gaat maar om het bepalen van standpunten op moreel gebied. De stellingname in het proza biedt dus een uitgelezen context voor onderzoek, aangezien deze zelf refereert aan een bepaalde historische actualiteit.

Het onderzoeken van de literaire thema's en hun geschiedkundig verband stelt Van Dijk zich in zijn proefschrift tot doel: hij wil bepaalde thematische en ideologische kenmerken van het Nederlands naturalistisch proza onderzoeken door ze in een historische context te plaatsen. In zijn inleiding tekent hij hierbij aan dat hij zich vooral wil richten op het 'natuurhistorisch' bestaansperspectief. 'Als leidraad in het onderzoek daarnaar fungeert de vraag naar de representatie van de vrouw in het proza', aldus Van Dijk. Voor de operationalisatie van zijn onderzoek waar het de 'eigenaardigheden van het realistisch proza' betreft, gebruikt hij proza uit de periode: in totaal 105 titels. De mate waarin de fictie gepreoccupeerd was met contemporaine maatschappelijke en levensbeschouwelijke kwesties wordt onderzocht aan de hand van niet-fictionele teksten over actuele thema's, zoals de maatschappelijke positie van de vrouw en haar veronderstelde aard. De studie van Anna Fischer-Dückelmann is een voorbeeld van een door Van Dijk benutte niet-fictionele tekst. Ondanks z'n omvang voldoet dit raamwerk aan probleemstellingen en subvragen niet voor de promovendus. 'Daarnaast vormen de bronnen tezamen met de prozawerken het object van een studie met een verder reikende, ideeënhistorische doelstelling.'

Van Dijk vangt zijn proefschrift aan met een introductie van het realistisch proza tot 1910, waarbij hij de representatie van de vrouw onderzoekt met behulp van een narratologische analyse. Bestudeerd wordt de totale beschrijving van vrouwelijke fictiepersonages: hun uiterlijk, karakter, belevenissen, interactie met andere figuren en zelfs ruimtes waarin ze optreden. Het vrouwelijke handelingsmotief in fictie uit de periode tot 1910 is vaak een verlangen naar liefde en, in het verlengde daarvan, een zucht naar huwelijk en moederschap. Om dit te bereiken vertonen vrouwen in het proza een vergaand altruïsme. Vrouwelijke personages lijden veel: ze hebben geestelijke of lichamelijke aandoeningen als gevolg van de overgevoeligheid en de neiging tot illusievorming die de sekse typeert. In deze zaken is de vrouw tegengesteld aan de man. Aangezien natuur en karakter synonieme begrippen in het proza tot 1910 zijn, gaat van dit scenario een bepaald fatalisme uit: de tegengestelde verlangens van mannen en vrouwen leiden per definitie tot strijd.

Gedurende het eerste decennium van de twintigste eeuw ondergaan de vrouwelijke uitbeeldingskenmerken een verandering. Vrouwelijke personages in de literatuur na 1910 zijn, in de woorden van Van Dijk, 'minder passief en gelaten'. Hoewel ze nog steeds handelen vanuit hun intuïtie, wordt dit gevoel nu een motief om tot daden te komen. Liefde blijft de spil in het leven van vrouwen, maar de wijze waarop beschreven wordt hoe de beleving ervan is, verandert: vrouwelijke prozafiguren worden zich bewust van de waarde van liefde voor hen en ontnemen er een zelfbewustheid aan. Meer dan ooit dient de gevoelsrijke natuur van de vrouw tot een schild tegen de kwalijke invloeden die de moderne cultuur op haar kan hebben. Het leven van vrouwen draait in de literatuur nog steeds om dezelfde belangen: liefde en moederschap. Maar de sekse kan deze levensdoelen nu op een meer vitale en zelfstandige wijze behalen.

Van Dijk weet de grote waarde aan te geven van de subtiele manier waarop de uitbeelding van vrouwenfiguren in het naturalistische en realistische proza verandert. Zijn nauwkeurige analyses van de weergave van het vrouwelijke in de verhalen zijn boeiend. Maar voor Van

Dijk zijn ze slechts een middel om een beter inzicht in de totale ideologische dimensies van realisme te krijgen. Naast de delen over het proza van voor en na 1910 is het proefschrift dientengevolge gevuld met vier hoofdstukken over de 'ideologische situatie' van de periode. Een scala aan thema's van allerhande non-fictie passeert de revue: van het (natuur)historisch denken uit de achttiende eeuw tot de generatieverschillen in de eerste feministische beweging. Van Dijk heeft in het bijzonder oog voor de consequenties die deze ideologieën hadden voor opvattingen over de vrouw, maar bestudeert ook de mate waarin de leer als onderdeel werd beschouwd van de maatschappelijke en levensbeschouwelijke kwesties die het realisme wilde verslaan. Bij deze hoofdstukken denkt de lezer onwillekeurig aan het voorwoord tot het proefschrift, waarin Van Dijk schrijft dat de oorspronkelijke onderzoeksopzet geëvolueerd is 'tot een niet voorzien eindproduct' en dat hij zijn studie 'nog lang met plezier' had kunnen voortzetten als hij daartoe de mogelijkheid had gehad. Van Dijk streeft als literatuurwetenschapper het nobele doel na wetenschap meer interdisciplinair te bedrijven. Door zijn brede probleemstelling — via analyse van het vrouwbeeld tot de ideologische context van het realisme komen — komt hij echter niet toe aan het op een correcte wijze beoefenen van cultuurgeschiedenis. Zijn betoog over de maatschappelijke kwesties uit de tijd baseert hij op analyses van een bestand aan non-fictie dat hij middels een vrij willekeurige selectie heeft samengesteld. Hij gebruikt te weinig secundaire literatuur over de periode om de thema's van non-fictie in een historiografisch kader te kunnen zetten.

Harold van Dijk heeft met het analyseren van de vrouw in het naturalistisch en realistisch proza prachtig werk geleverd. Hierin zit de waarde van *'In het liefdeleven ligt gansch het leven. Het beeld van de vrouw in het Nederlands realistisch proza, 1885-1930* — en niet in het betrekken van ideeëngeschiedenis bij het in kaart brengen van de actuele ideologieën van een literaire stroming. Wanneer hij zich had beperkt tot de studie van dat vrouwbeeld en de wijze waarop het zich verhiel tot de sociale positie van de vrouw, was hij in secundaire literatuur over Anna Fischer-Dückelmann misschien tegengekomen hoe omstreden ze was onder het ethisch-christelijke lezerspubliek dat deels de afnemer was van het realistische proza waar hij haar ideologische booschap in weerspiegelt ziet.

Marloes Schoonheim

J. L. M. Baartmans-van den Boogaart, *Uit en thuis in Brabant. Met de commissaris der koningin mr. Arthur E. J. baron van Voorst tot Voorst op werkbezoek 1894-1928* (Amsterdam: Boom, 2001, 271 blz., ISBN 90 5352 7419).

Op werkbezoek gaat een commissaris van de koningin tegenwoordig nog steeds, maar niet meer met een rijtuig en de harmonie staat ook niet meer klaar. Dat was in het begin van de twintigste eeuw, toen mr. A. E. J. baron van Voorst tot Voorst commissaris van de koningin in Noord-Brabant was, nog wel het geval. De burgemeester ontving de commissaris van de koningin meestal met een toespraak en vervolgens sprak de commissaris van de koningin met de burgemeester en wethouders over de toestand in de gemeente. Verder werden de boekhouding, de raadsnotulen, de archieven en de administratie van de burgerlijke stand gecontroleerd door de meereizende ambtenaar van de provincie. Vervolgens kregen burgers gelegenheid de commissaris van de koningin over allerlei zaken te spreken tijdens de zogenaamde audiëntie. Tenslotte was het bezoeken van een school of fabriek een normaal onderdeel van het programma.

Van Voorst (geb. 1858) stamde uit een katholiek adellijk geslacht. Hij studeerde rechten in Leiden en promoveerde in dezelfde stad. Voordat hij in 1894 commissaris van de koningin